

Ks. Marek STAROWIEYSKI

KRONIKA APOKRYFÓW

1. *Clavis Apocryphorum Novi Testamenti*¹

Wydanie przez M. Geerarda dzieła *Clavis Apocryphorum Novi Testamenti* jest wydarzeniem, które stanowi przełom w historii badań nad apokryfami. Każdy bowiem, kto miał niewielki przynajmniej kontakt z apokryfami, wie dobrze, jakim problemem jest zidentyfikowanie tekstu i umieszczenie go w kontekście jego przekładów i parafraz, często pisanych w trudno dostępnych językach oryginalnych (por. M. Starowieyski, *Les problèmes de systematisation et d'interpretation des évangiles apocryphes*, *Studia Patristica* 18, 1982, 731-737). Wiadomo również, ile błędów popełniono z powodu braku informacji o wydaniach. Jest bowiem rzeczą trudną określenie jakiegoś utworu wobec zmian zachodzących w przekładach, a nawet w różnych rękopisach, a w związku z tym trudne jest usystematyzowanie twórczości apokryficznej. Wydaje się, że liczący zaledwie około dwustu pięćdziesięciu stron tom recenzowany wymagał większego trudu, niż stworzenie przez dr. M. Geerarda pięciotomowego monumentalnego *Clavis Patrum Graecorum*.

Autor podzielił całą twórczość apokryficzną na następujące działy: *apocrypha de Iesu vita publica*, *apocrypha de nativitate et de infantia*, *evangelia de Iesu morte et resurrectione*, *legenda Abgari regis Edessae*, *apocrypha de Maria virgine*, *apocrypha de Ioanne Baptista*, *acta Apostolorum apocrypha*, *epistulae*, *apocalypses*.

Pierwszy dział: *Apocrypha de Iesu vita publica* obejmuje następujące podpunkty: fragmenty ewangelii (1-17), agrafa (18-20); w tym dziele poza samymi agrafami znajdujemy ponadto koptyjskie *Ewangelie Tomasza i Filipa*, dialog ze Zbawicielem (21-27), ewangelie gnostyckie (28-33), ewangelie zaginione lub fikcyjne (34-43), apokryfy nowsze (44-48).

Apocrypha de nativitate et de infantia (50-61) obejmują także utwory mówiące o narodzeniu Maryi.

Evangelia de Iesu morte et resurrectione obejmują *Ewangelię Nikodema* (62), *Ewangelię Bartłomieja* (63), cykl Piłata (64-78), fragmenty koptyjskie (80-83) oraz różne teksty (84-86).

¹ *Clavis Apocryphorum Novi Testamenti*, cura et studio Mauriti Geerard, [Corpus Christianorum], Brepols - Turnhout 1992, XIV+254.

Osobny rozdział obejmuje *Legenda Abgari regis Edessae* (88n), w której znajdujemy teksty dotyczące korespondencji Chrystusa i Abgara oraz *Doc-trina Addai*.

Apocrypha de Maria obejmują utwory opisujące życie Maryi (90-96) i *Transitus Mariae* (100-107). Tu należy zwrócić uwagę na numery 100A-G, w których są omówione różne poglądy na temat skomplikowanego problemu, jaki stanowi *Transitus*.

Apocrypha de Ioanne Baptista (180-185) stanowią jakby wprowadzenie do wielkiego działu, jakim są *Acta Apostolorum Apocrypha*, w których kolejno są wyliczane dzieje: Piotra (190-209), Pawła (211-214), Jana (215-224), An-drzeja (225-240), Tomasza (245-249), Filipa (250-255), po których przedstawiono *Virtutes Apostolorum* (256) - podanie tu tego punktu może dziwić, ponieważ spodziewalibyśmy się go na początku rozdziału lub na jego końcu, a ponadto wydaje się, że powinny się tu znaleźć etiopskie Dzieje Apostołów oraz spisy i życiorysy Apostołów, wydane przez Schermanna. Po tym utworze Autor dalej podaje utwory dotyczące: Bartłomieja (258-264), Mateusza (267-271), Jakuba Zebedeuszowego (272n.), Jakuba Mniejszego (274-279), Macieja (280n.), Szymona Kanenejczyka (282), Szymona i Theonoe (283), Szymona i Judy (284), Barnaby (285n.), Marka (287-289), Łukasza (290-294), Tymoteusza (295-297), Tytusa (299), Szczepana (300-303).

Następuje krótki rozdział poświęcony listom (305-311; brak listów Maryi, przydałyby się tu odnośniki do innych listów: Abgara, Piłata itd.) i w końcu obszerny rozdział poświęcony apokalipsom apokryficznym (315-346).

Każdy rozdział zaczyna się od podania podstawowych opracowań bibliograficznych, następnie następuje opis bibliograficzny głównego wydania oraz jego wersji i parafraz w innych językach, nie wyłączając głównych przekładów współczesnych (brak oczywiście przekładów polskich!). Czasami autor podaje dłuższe omówienie danego utworu, np. przy *Ewangelii dzieciństwa Tomasza* znajdujemy po prostu konkordancję poszczególnych wersji.

Na końcu tomu znajdujemy konkordancje BHG-Clavis, BHL-Clavis, BHO-Clavis, dobry indeks imion i dzieł oraz *conspectus materiae* - zestawienie utworów, czyli po prostu spis rzeczy - szkoda, że nie podano stron. Podanie cyfr przy tytułach rozdziałów i podrozdziałów wyjaśniłoby kompozycję tomu i ułatwiłoby orientację.

Mówiliśmy już o znaczeniu tomu. Trudno przecenić jego rolę. Będzie stanowił on podstawowe narzędzie pracy i przewodnik dla wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób spotykają się z apokryfami w swych studiach.

2. Apokryfy irlandzkie²

Wszyscy badacze apokryfów wiedzą dobrze, jak wielkie znaczenie dla badań apokryfów mają teksty irlandzkie; mają też wielkie znaczenie dla badań czy kultury

² *Irish Biblical Apocrypha, Selected Textes in Translation*, edited by Maire Herbert and Martin McNamara MSC, T and T Clark, Edinburgh 1984, XXXIII+196.

średniowiecznej Irlandii, a dzięki wpływom irlandzkim na Europę, jak to wykazał prof. Jerzy Strzelczyk, również i dzieje kulturalne kontynentu. Niestety dla badaczy pozostają one zazwyczaj nieznane ze względu na barierę języka celtyckiego. Stąd też wielkie znaczenie ma opublikowany tomik *Irish Biblical Apocrypha*, wydany przez uczonych irlandzkich O.M. Mac-Namara MSC, profesora Pisma Świętego w Milltown Institute of Theology and Philosophy w Dublinie, autora wstępu oraz Dr Maire Herbert, lektora w Departamencie Starożytnego i Średniowiecznego Języka Irlandzkiego w University College Cork, autora przekładów. Tom opatrzony wstępem prof. J.H. Charlesworth z Princeton, autor angielskiego przekładu apokryfów Starego Testamentu. Prof. MacNamara jest autorem podstawowej pracy o irlandzkich apokryfach: *The Apocrypha in the Irish Church*, Dublin 1975 (1984). Ponieważ ostatnie sto lat przyniosło szereg wydań ważnych tekstów z dziedziny apokryfów irlandzkich, koniecznym było ich usystematyzowanie, co uczynił prof. MacNamara we wspomnianej książce, oraz spopularyzowanie - to jest właśnie zadaniem omawianego dzieła. O. MacNamara w zwięzłym wstępie omawia historię badań nad apokryfami irlandzkimi oraz ich dzieje. Dalej następuje 158 stron przekładów tekstów apokryficznych dotyczących obydwu Testamentów, z wyraźną jednak przewagą Nowego Testamentu, a więc Ewangelii Dzieciństwa oraz Męki i Zmartwychwstania, Dziejów Apostolskich i Apokalips. Teksty opatrzone są dobrym wprowadzeniem i komentarzem. Otrzymaliśmy ważny tom, który wprowadza w świat apokryfów irlandzkich.

3. Nowe wydanie muzułmańskiej ewangelii Barnaby (*ClavisApocr 46*)³

Pośród apokryfów Nowego Testamentu specjalne miejsce zajmuje *Ewangelia Barnaby*. Utwór ten bowiem zachował się w rękopisie z XVI w., w języku starowłoskim, lepiej starym dialekcie weneckim, oraz fragmentarycznie w języku hiszpańskim. Ewangelia ma charakter wyraźnie muzułmański oraz judaistyczny, lepiej: bardzo mocno podkreślono aspekt pochwały Mahometa. Na podstawie analizy wynika jednak, że jest to utwór niejednorodny, i stanowi przeróbkę utworu wczesnochrześcijańskiego, powstałego w środowisku monastycznym, zawierającego wyraźnie antypaulinistyczne elementy, oraz elementy *Diatessaronu*. Jeśli chodzi o fabułę, należy ona do utworów obejmujących całość życia Chrystusa. Podstawowe wiadomości o *Ewangelii Barnaby* można znaleźć w *Apokryfach Nowego Testamentu*, 1/1, s. 172. Utwór ten doczekał się przekładu francuskiego i angielskiego. Niniejszy tom zawiera oryginalny tekst starowłoski oraz przekład na nowoczesny język włoski. Ponieważ w wydaniu L. Cirillo, M. Frémieux znajdowała się tylko trudna do odczytania fotografia rękopisu (wraz z przekładem francuskim),

³ *Il Vangelo di Barnaba. Un Vangelo per i musulmani? A cura di Eugenio Giustolisi e Giuseppe Rizzardi ["Il Sestante", Testi e Fonti di Storia religiosa], Istituto Propaganda Libreria, Milano 1991, 805.*

wydanie tekstu oryginalnego było bardzo potrzebne. We wstępie znajdujemy elementy konieczne do zrozumienia utworu. Otrzymaliśmy więc łatwo dostępne wydanie wraz z przekładem włoskim, który ułatwia zrozumienie oryginału, tego ważnego tekstu dla poznania apokryfów Nowego Testamentu, szczególnie ze względu na najstarszą warstwę judeochrześcijańską, jak i dla poznania stosunków muzułmańsko-chrześcijańskich w XVI w. Należy się spodziewać, że orientaliści przygotowują nam również łatwo dostępny przekład apokryfów muzułmańskich.

4. Wydanie *Ewangelii Arabskiej Jana (Clavis Apocr 44)*⁴

Ewangelia Arabska św. Jana zawarta jest w rękopisie arabskim Biblioteki Ambrożyjskiej w Mediolanie E 96, pochodzącym z roku 1342, a sprowadzonym do Biblioteki na początku XVII w. Odkryli go wspólnie szwedzki uczyony Oskar Löfgren i Mons. Giovanni Galbiati, któremu przypadł honor przygotowanie *editio princeps*, w 1957 roku. Niestety ta wspaniała edycja bibliofilski tekst (fotografia rękopisu) wraz z przekładem łacińskim nie przyczyniła się do popularyzacji utworu, ponieważ została wydana w niewielkim nakładzie. Nie przyczynił się również do jego popularyzacji w nauce światowej przekład szwedzki, opublikowany przez Löfgrena. Nie podajemy tu szczegółów o tym utworze; został on omówiony, wraz z przekładami fragmentów z łaciny, w *Apokryfach Nowego Testamentu*, 1/1, s. 141-150. Wydaje się, że popularyzacji tego utworu dokonał dopiero jego tłumacz na język włoski, Luigi Moraldi, dobrze znany z przekładu na język włoski apokryfów Nowego Testamentu. Przekład swój opatrzył dobrym i zwięzłym wstępem, podobnie komentarz do tekstu jest syntetyczny i wyczerpujący. Dobrze się stało, że *Ewangelia Apokryficzna Jana*, ponad trzysta lat od swego przewiezienia do Europy, dzięki staraniom kard. Frederico Borromeo, nareszcie weszła, dzięki temu przekładowi, w krwiobieg nauki europejskiej.

5. *Pismo poświęcone apokryfom*

Ukazał się numer 1.1990 rocznika poświęconego apokryfom: *Apocrypha, Le champ des apocryphes*, wydany pod redakcją uczonych francuskich i szwajcarskich: P. Geoltrain, E. Junod, J.C. Picard, w wydawnictwie Brepols, Turhout w Belgii, s. 314. Wydawcy stawiają sobie za cel stworzenie płaszczyzny kontaktów dla badaczy dziedziny tak bardzo zaniedbanej, jaką są apokryfy, a więc poświęconej badaniom apokryfów, ich zbiorów, ich *Nachleben*, ich wpływów na etnografię, itd... Pierwszy rocznik prezentuje referaty wygłoszone w 1986, w czasie spotkania w Paryżu z okazji stulecia *Section des Sciences Religieuses* w *Ecole Pratique des Hautes Etudes*. Oto ich zestaw: J.C. Picard, *L'apocrypha à l'étroit: notes historiographiques sur le corpus d'apocryphes bibliques*, 69-117; F. Schmidt, *John*

⁴ Luigi MORALDI, *Vangelo Arabo Apocrifo dell'Apostolo Giovanni, da un manoscritto della Biblioteca Ambrosiana*, [Biblioteca di Cultura Medievale], Milano: Jaca Book 1991, 217.

Toland, critique déiste de la littérature apo-cryphe, 119-145; B. Teyssède, *Les représentations de la fins des temps dans le chant V des Oracles Sibyllins: les strates de l'imaginaire*, 147-165; L. Cirillo, *L'apocalypse d'Elkhasai: son rôle et son importance pour l'histoire du judaïsme*, 167-179; R. Bauckham, *The Conflict of Justice and Mercy: Attitudes to the Damned in Apocalyptic Literature*, 181-196; S. Alexander, *Late Hebrew Apo-calyptic: A Preliminary Survey*, 197-217; M.D. Herr, *Les raisons de la con-servations des restes de la littérature juive de l'époque du Seconde Temple*, 219-230; H.J. Drijvers, *Apocryphal Literature in the Cultural Milieu of Osrohene*, 231-247; A. Desremaux, *La Doctrina Addai: le chroniqueur et ses documents*, 249-267; J. Texidor, *L'apôtre d'après la littérature syriaque*, 269-277; J.D. Kaestli, *Fiction littéraire et réalité sociale: que peut-on savoir de la place des femmes dans le milieu de production des Actes Apocryphes des Apôtres?* 279-302; M. Stone, *Travaux actuels sur la littérature apocryphe arménienne*, 303-311.